

Experimenteren met taal in leermiddelen vo

Welke rol speelt creativiteit in de onderbouw van het vak Nederlands? Hoe krijgt experimenteren met taal vorm in de verschillende leermiddelen? Dit artikel beschrijft de belangrijkste inhoud en functies van creatief taalonderwijs in het aanbod van leermiddelen.

TIDDO EKENS & GERDINEKE VAN SILFHOUT

Experimenteren met taal staat volop in de belangstelling. Leraren willen bijvoorbeeld creatief schrijven een plek geven in hun onderwijs; in voorstellen voor het landelijk curriculum Nederlands heeft het een plek en er worden volop mooie materialen ontwikkeld, bijvoorbeeld op Schrijfakademie.nl. Hoe komen leerlingen in de onderbouw in aanraking met experimenteren met taal? Wat valt op in het huidige onderwijsaanbod? Deze vragen vormen het uitgangspunt van een inventarisatie van actuele leermiddelen Nederlands die SLO heeft uitgevoerd (zie ook kader 1). Uit deze analyse blijkt dat experimenteren met taal in verschillende gedaantes opduikt in leermiddelen, de ene keer als doel op zich (voor meer variatie en motivatie), de andere keer als ondersteuning van functionele, zakelijke taalvaardigheden. Aan de hand van voorbeelden laten we zien hoe leerlingen in vmbo/havo/vwo leren creatief om te gaan met taal. Dit artikel beschrijft de bevindingen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs (vo), als schakel tussen het basisonderwijs en de bovenbouw. De gehele beschrijving inclusief basisonderwijs vanaf groep 6 is online te raadplegen.

Centrale vraag in de leermiddeleninventarisatie is hoe leermiddelen Nederlands onderbouwleerlingen stimuleren tot het experimenteren met taal. Voor de definitie hiervan zijn we uitgegaan van het Referentiekader Taal (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen, 2008) en de voorstellen van Curriculum.nu (Ontwikkelteam Nederlands Curriculum.nu, 2019). In

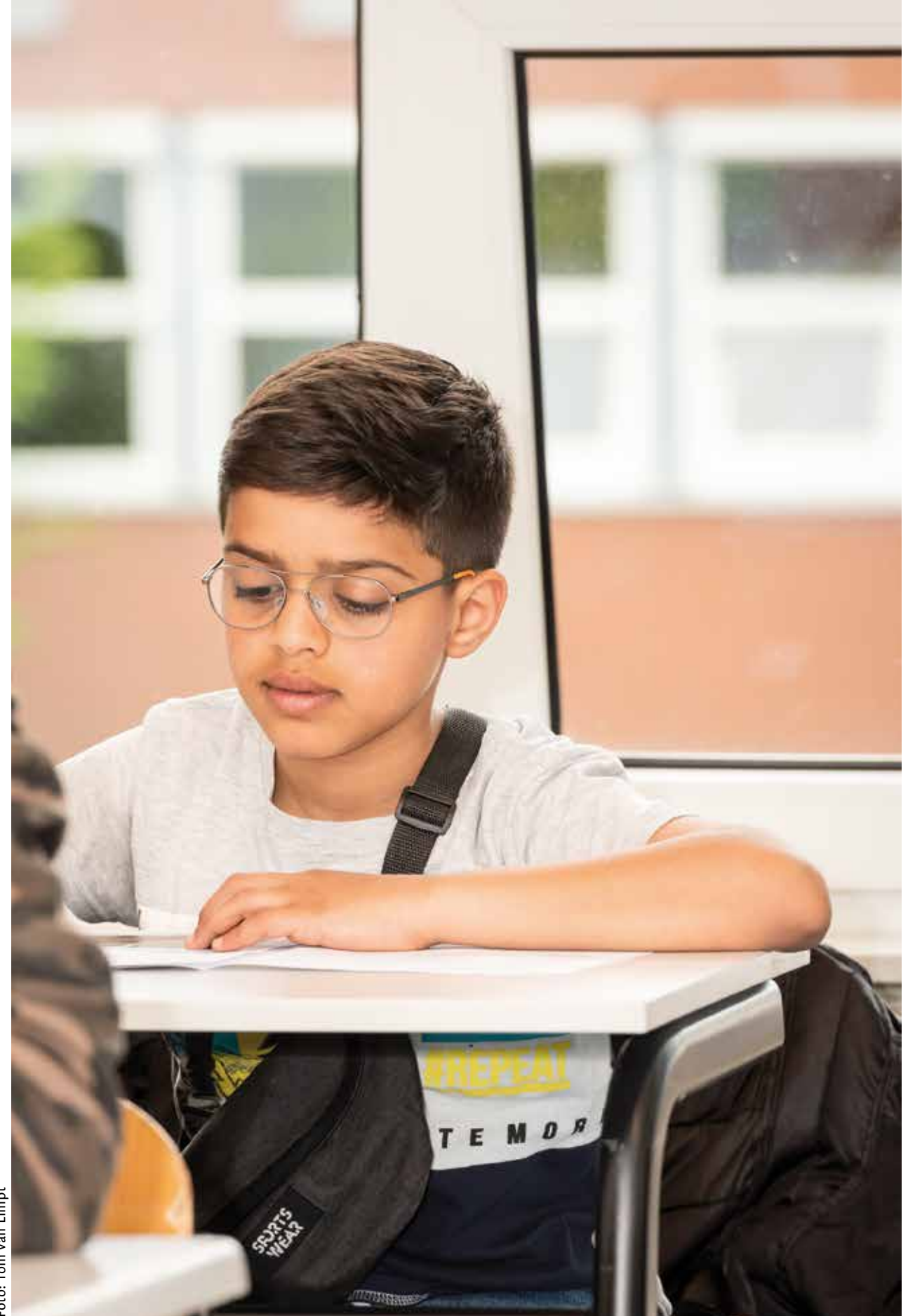
het domein Lezen van het Referentiekader staat met name de receptie van creatief taalgebruik, afkomstig van anderen, centraal. Het Referentiekader Taal vermeldt expliciet voor niveau 1F de productieve, creatieve taalvaardigheid onder het kopje 'vrij schrijven': de leerling 'kan eigen ideeën, ervaringen, gebeurtenissen en fantasieën opschrijven in een verhaal, in een informatieve tekst of in een gedicht'. Bij 2F, 3F en 4F is vrij schrijven echter niet uitgewerkt.

Behalve naar het Referentiekader hebben we ons in de inventarisatie ook en met name laten leiden door de omschrijving van de Ontwikkelgroep Nederlands van Curriculum.nu (2019):

Ze experimenteren met taal en vormen van taal om op creatieve wijze uiting te geven aan ideeën, ervaringen, gedachten en gevoelens en delen dit met anderen. (...) Bij het experimenteren met taal en vormen van taal ligt de nadruk op het creatieve proces, waarbij spel en fantasie een belangrijke rol spelen. Leerlingen leren verschillende creatieve ideeën te genereren (divergeren). Vervolgens leren ze deze ideeën te analyseren en passende ideeën te selecteren (convergeren). (...) Leerlingen bouwen een repertoire op van kennis, vaardigheden en technieken die het creatieve proces stimuleren.

Anders dan in het Referentiekader besteden deze voorstellen in zowel primair als voortgezet onderwijs aan-

Foto: Tom van Limpt

Experimenteren met taal wordt het meest uitgewerkt als creatief schrijven

In het streven naar een representatief aanbod van leermiddelen, zijn zoveel mogelijk verschillende uitgeverij in de beschrijving betrokken. De selectie en analyse van beschikbare leermiddelen vond in 2021 plaats. Bij ieder leermiddel is eerst de aandacht voor experimenteren met taal geïnventariseerd in de meest voor de hand liggende leerlijnen, namelijk fictie, verhalen of gedichten. Vervolgens is gekeken hoe andere leerstoflijnen aan dit onderwerp aandacht besteden, bijvoorbeeld in projecten, portfolio-opdrachten of bij productieve vaardigheden als spreken en schrijven. De volgende methodes voor de onderbouw zijn geïnventariseerd voor kgt-1 en 2 en havo/vwo 1 en 2: KERN Nederlands (Boom), Nieuw Nederlands (Noordhoff), Nieuwsbegrip (CED-groep), Op niveau (ThiemeMeulenhoff), Blink Nederlands (Blink), Talent (Malmberg).

De volledige inventarisatie voor primair en onderbouw voortgezet onderwijs is online te raadplegen: <vllt.nl/leermiddelencreatief>.

Kader 1. Verantwoording en publicatie van het onderzoek

1. Schrijf zelf een gedicht van ongeveer twaalf regels. Verwerk in je gedicht een van de rijmschema's en een van de vormen van bijzonder taalgebruik die je in dit blok geleerd hebt. Vind je het moeilijk om zomaar een gedicht te bedenken, kies dan een van deze onderwerpen: Sportief / Achter de horizon / Ik voel me zo... / Spannend, spannender, spannendst!
2. Schrijf hetzelfde gedicht nog eens, maar nu zonder rijm.
3. Welk gedicht was gemakkelijker om te schrijven, het eerste of het tweede?

Kader 2. Uit: *Op niveau hv-1*, blok 4, fictie

Schrijf het begin van een thriller.

- Bedenk een paar karaktereigenschappen van je hoofdpersoon.
- Bedenk een spannende gebeurtenis waar je je verhaal mee begint.
- Gebruik een van de technieken uit opdracht 8.
- Je begin is maximaal twee bladzijden lang.

Laat je verhaal door een klasgenoot nakijken. Heeft hij nog suggesties om je verhaal te verbeteren? Staan er geen spelfouten in je verhaal? Zijn de leestekens goed gebruikt? Herschrijf je verhaal op de computer en print het.

Kader 3. Uit: *Talent hv-1*, blok 5, paragraaf 1, fictie

>> De komende actie wordt dus echt gevaarlijk voor Veerle en Kamil, maar ook voor het publiek en de minister. Er moeten mensen gewaarschuwd worden, anders gaan er echt slachtoffers vallen. Tot nu toe is gebleken dat de politie jullie niet serieus neemt.

Opdracht 3 Criteria voor een goede waarschuwing!
Je gaat een laatste poging doen om in te grijpen. Het is belangrijk om het publiek zo snel mogelijk te waarschuwen zodat alle mensen veilig zijn. Hiervoor ga je straks een product maken. Bespreek eerst met elkaar waar een goed product aan moet voldoen.

Opdracht 4 Waarschuwen!
Bepaal nu wat voor product je gaat maken. Denk bijvoorbeeld aan:

- een filmpje
- een poster
- een flyer
- een bericht op sociale media
- misschien weet je zelf nog een creatieve manier

Kies een manier en werk die opdracht uit.
Let op: één groep van drie personen krijgt een speciale opdracht: een jury vormen. Zij gaan een formulier maken om de producten te kunnen beoordelen.

Woorden
Schrijf de woorden uit deze les op waarvan jij vindt dat die in jouw woordenlijst thuishoren. Denk aan: moeilijke woorden, nieuwe woorden enzovoort.
Noteer de woorden op de notitiepagina aan het eind.

Kader 4. Uit: *Blink Nederlands h-2*, lessenserie Verhalen, Harde actie!, les 6

Maak tweetallen en bedenk allebei een grappig verhaal. Dat kan iets zijn wat je zelf hebt meegemaakt. Maar je kunt ook een mop gebruiken of een grap van tv of internet.

- a. Vertel je verhaal of mop aan de ander. Doe dit op een neutrale manier, zoals een journaallezer.
- b. Vertel het verhaal nog een keer, maar probeer het nu zo goed mogelijk over te brengen. Alles mag: stemmetjes gebruiken, gebaren maken, harder en zachter praten of flink overdrijven.
- c. Bespreek met elkaar de verschillen tussen de eerste en de tweede versie van je verhaal. Wat maakte het grappig of juist niet?

Kader 5. Uit: *Kern Nederlands kgt-2*, les 79, spreken/luisteren

dacht aan de receptieve én productieve kant. Daarbij gaat het om het leren ideeën, ervaringen, gedachten en gevoelens te uiten en te delen, om te kijken hoe anderen hun boodschap vormgeven én om zelf te experimenteren met taal, met aandacht voor proces, product en eigen voorkeur. Experimenteren met taal is in deze definitie dus aanzienlijk breder dan creatief schrijven.

Functie van creatieve opdrachten

De volgende vier functies van een creatieve omgang met taal hebben wij onderscheiden in de analyse van leermiddelen voor de onderbouw:

- kennismaking met literaire technieken door zelf gedichten te schrijven;
- kennismaking met literaire technieken door zelf (delen van) een verhaal te schrijven (vaak begin of slot);
- voorbereiding op een functionele spreek- of schrijfoopdracht;
- plezier beleven aan taal.

Aan de hand van enkele voorbeelden illustreren we deze verschillende soorten van creatief taalgebruik. Experimenteren met taal wordt het meest uitgewerkt als creatief schrijven. Daarnaast bestaan er – weliswaar incidenteel – ook uitwerkingen waarin creativiteit breder is opgevat, namelijk minder productgericht en met meer aandacht voor reflectie, divergentie, spel en fantasie.

Zelf gedichten schrijven (kader 2)

Leerlingen krijgen in *Op niveau hv-1* (blok 4, fictie) de opdracht een gedicht te schrijven. Ze experimenteren met bijzonder taalgebruik en met rijmschema's. Bij vraag 2 schrijven ze hetzelfde gedicht nog eens maar nu zonder rijm, waarna bij vraag 3 reflectie plaatsvindt op het creatieve proces.

Zelf een (begin of eind van een) verhaal schrijven (kader 3)

Leerlingen schrijven in dit voorbeeld uit *Talent hv-1* het begin van een thriller, maximaal twee bladzijden lang. Het fragment moet karaktereigenschappen van de hoofdpersoon laten zien, een spannende gebeurtenis bevatten en een van de technieken uit de voorafgaande

opdracht demonstreren (deze is niet opgenomen). Een klasgenoot leest vervolgens het verhaal door en geeft suggesties om het verhaal te verbeteren en daarbij let hij ook op spelfouten en leestekens.

Vorbereitung op functionele schrijf- of spreekvaardigheid (kader 4)

In *Blink Nederlands* (voorheen *Plot26*) kiezen leerlingen een manier om in te grijpen in een aangeboden verhaal. Ze hebben de keuze uit verschillende manieren. Behalve een filmpje of flyer mogen leerlingen ook een eigen creatieve manier verzinnen om iets te veranderen in het verhaal. Ontwikkeling van de creativiteit, onder andere door de vrije keuze in proces en product, is in deze opdracht sterk aanwezig. Hoewel niet expliciet in dit voorbeeld, raakt de creatieve opdracht aan verschillende aspecten van functioneel taalgebruik, zoals het schrijven van een flyer of brief, of het maken van een video of online-post.

Plezier of verwondering beleven (kader 5)

In het voorbeeld uit *Kern Nederlands kgt-2* bedenken leerlingen in een les spreken/luisteren in tweetallen een grappig verhaal. Ze vertellen het verhaal op verschillende manieren na, eerst neutraal, daarna 'zo goed mogelijk', onder andere door bijvoorbeeld te overdrijven. Daarna reflecteren ze op de vraag wat de voordracht grappig of juist niet grappig maakte.

De plek van experimenteren met taal in leermiddelen

De geanalyseerde leermiddelen Nederlands in vo onderbouw besteden binnen uiteenlopende leerlijnen aandacht aan creativiteit, met name in de leerlijnen fictie, schrijven, spreken/luisteren en lezen. Ook komen opdrachten met creatieve aspecten voor als onderdeel van een project of eindopdracht. Hoewel elk leermiddel in meer of mindere mate aandacht besteedt aan het experimenteren met taal, gebeurt dit vooral incidenteel en divers. Het doel lijkt de ene keer motivatie te zijn (iets anders of iets leuks doen ter afwisseling), terwijl het doel een andere keer ondersteunend is (als didactische werk-

Leerlingen bouwen zelden voort op de verworvenheden van eerdere creatieve opdrachten, wat de indruk wekt dat deze opdrachten vooral dienen ter vermaak en afwisseling

vorm om een functionele spreek- of schrijfvaardigheid beter te kunnen uitvoeren).

De keuze voor deze vrije rol van creativiteit leidt er mede toe dat leerlingen niet structureel, aan de hand van expliciete leerdoelen hun creatieve taalgebruik ontwikkelen. Daardoor bouwen ze niet een repertoire op van kennis, vaardigheden en technieken die het creatieve proces stimuleren. Hier ligt dus een uitdaging voor ontwikkelaars van leermiddelen.

Incidenteel en convergerend versus groot en ongeleid

Leerlingen bouwen zelden voort op de verworvenheden van eerdere creatieve opdrachten, wat de indruk wekt dat deze opdrachten vooral dienen ter vermaak en afwisseling. Ook valt op dat de opdrachten meestal convergerend zijn, waarbij de leerling door middel van expliciet voorgeschreven stappen naar een eindresultaat wordt geleid. Divergentie in proces en product komt minder vaak voor. *Blink Nederlands* laat zien dat divergentie niettemin goed mogelijk is, door bijvoorbeeld leerlingen zelf een eindproduct te laten kiezen en vrijheid aan te bieden in het creatieve proces.

Ondanks de incidentele aanpak in het aanbod, bevatten leermiddelen soms opdrachten waarin veel van de leerlingen gevraagd wordt en waarin juist een heel groot beroep wordt gedaan op experimenteren met taal, bijvoorbeeld als ze worden uitgenodigd om een glossy samen te stellen of een script of scenario te schrijven. De begrensde, stapsgewijze benadering aan de ene kant, gecombineerd met soms grote, minder geleide opdrachten, roept de vraag op of de creatieve opdrachten voor alle leerlingen even uitvoerbaar, uitdagend of interessant zijn. Tussen leerlingen bestaan immers verschillen in taligheid en durf. Daarnaast zijn sommige leerlingen introvert en andere juist extravert. Bij creatieve opdrachten kunnen deze verschillen een grotere rol spelen dan bij functionele taalvaardigheden.

Pedagogisch-didactische werkwijze

In grote lijnen kiezen leermiddelen ervoor om leerlingen te laten samenwerken, zowel bij de totstandkoming van het product als bij de evaluatie van het creatieve proces.

Deze werkvormen kunnen de drempel tot creatief taalgebruik verlagen en bovendien de inspiratie bij de leerlingen versterken. Verder worden leerlingen geholpen door reflectie- of analysevragen. Soms zijn deze vragen taaltechnisch, bijvoorbeeld of de zinnen goed lopen, de indeling in alinea's klopt of dat er juiste signaalwoorden gebruikt zijn, maar ook zijn er opdrachten die expliciet het creatieve proces bevragen, bijvoorbeeld of het gemakkelijker is om zónder of juist mét rijm te dichten, en of een verhaal spannender of grappiger is geworden dan het origineel.

In de creatieve opdrachten kiezen leermiddelontwikkelaars dikwijls voor een competitief element. In een van de leermiddelen kiest de klas 'het beste reclamefilmpje' en in een ander leermiddel wordt een jury gevormd om de beste manier te kiezen waarop medeleerlingen hebben ingegrepen in een verhaal.

Naar meer aandacht voor creatief taalgebruik

Experimenteren met taal heeft in alle geanalyseerde leermiddelen een plek gekregen, meestal in de vorm van creatief schrijven. Hoewel deze aandacht incidenteel en convergent-sturend is, hebben we ook uitwerkingen gezien die divergent zijn en de leerlingen zowel in proces als in het eindproduct uitdagen.

Een expliciete leerlijn voor omgaan met creativiteit hebben we echter niet kunnen terugvinden in de leermiddelen, dat wil zeggen: de leermiddelen bouwen niet consistent, in ieder geval niet expliciet, voort op de verworvenheden van eerdere creatieve opdrachten, waarbij experimenteren met taal stapsgewijs uitgebouwd wordt in omvang of complexiteit. Voorstellen voor een nieuw curriculum, zoals de bouwsteen 'Experimenteren met taal' in de opbrengsten Nederlands van Curriculum.nu laten zien dat een dergelijke leerlijn wenselijk is. ■

LITERATUUR

Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen. (2008). *Over de drempels met taal: De niveaus voor de taalvaardigheid*. SLO.

Ontwikkelteam Nederlands Curriculum.nu. (2019). *Leergebied Nederlands: Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands*. Geraadpleegd via <https://www.curriculum.nu/download/nl/Voorstellen-ontwikkelteam-Nederlands-1.pdf>

films en series

The Time Traveler's Wife

Als mijn ogen vallen op een boekverfilming gaan ze onmiddellijk glimmen. *The Time Traveler's Wife* is een verfilming van de zeer succesvolle roman van Audrey Niffenegger uit 2003. In dit boek maakt Clare op zeer jonge leeftijd kennis met Henry, die tegen wil en dank tijdreiziger is. Terwijl haar leven zich ontwikkelt op de normale, chronologische manier, springt Henry van jaar naar jaar, zonder daar zelf enige zeggenschap over te hebben. Clare wordt verliefd op Henry en heeft er zelf moeilijkheden mee als hij op een andere leeftijd terugkomt. Maar waar het boek een mooi en subtiel verhaal vertelt, valt dat in de serie behoorlijk tegen. Aardige momenten kunnen niet verhullen dat het verhaal in de serie niet erg boeiend is. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het tweede seizoen uiteindelijk niet is gemaakt. Geen aanrader als serie, als boek nog altijd een prima keus.

The Time Traveler's Wife is te zien op verschillende streamingdiensten en verkrijgbaar op dvd

The Time Traveler's Wife

Winning Time

Winning Time is een serie over de opkomst van de Los Angeles Lakers in de jaren tachtig. Tycoon Jerry Buss besluit zo maar op een dag de Lakers te kopen. Zijn voorganger heeft het geld nodig door een zeer kostbare echtscheiding en Jerry regelt aan alle kanten geld, zodat hij de nieuwe eigenaar kan worden. Zijn eerste klusje is het binnenhalen van superster Earvin 'Magic' Johnson, tegen de zin van de coach in. De serie is geen documentaire, maar nagespeeld. Daarbij richten de hoofdrolspelers zich overigens veelvuldig tot de kijker. Het is een leuke serie, maar de afleveringen zullen de basketballiefhebber toch een beetje teleurstellen. Geen fraaie sportbeelden, maar de serie richt zich voornamelijk op de verwickelingen buiten het veld. Het is best interessant om, hoewel geromantiseerd, te zien hoe er gewerkt wordt aan een nieuw imperium in de sport. Maar er zijn te veel dingen die niet echt gedocumenteerd zijn en dat is gelijk ook de zwakte van de serie.

Winning Time is te zien HBO Max en verkrijgbaar op dvd en blu-ray

Jurassic World: Dominion

Jurassic World: Dominion speelt zich vier jaar na de verwoesting van Isla Nublar af. Dinosaurussen spelen een rol in het moderne leven. Kleine reptielen lopen langs het strand, pterosauriërs hebben hun nesten in de wolkenkrabbers van New York gebouwd, stegosaurusen lopen door de straten en triceratopsen grazen op de weilanden. Maar het is een wankel evenwicht en overal zijn signalen dat het fout dreigt te gaan. Want kan de mens nog altijd bovenaan de voedselketen blijven staan, nu hij deze concurrentie moet duchten? Biosys, een multinational met natuurlijk alleen maar goede bedoelingen, is in de Italiaanse Dolomieten een reservaat begonnen en ontfermt zich over de wereldwijde dino-populatie. Ze zijn echter vooral geïnteresseerd in Maisie Lockwood, een meisje dat een kloon is van haar eigen moeder, een overleden wetenschapster uit de tijd van Jurassic Park. Als zij wordt ontvoerd, zetten haar adoptieouders onmiddellijk de achtervolging in. *Jurassic World: Dominion* is het zesde, maar waarschijnlijk nog niet laatste deel van de Jurassic-franchise, hoewel er toch wel wat slijtage te zien is.

Jurassic World: Dominion is te zien op Pathé Thuis en verkrijgbaar op dvd en blu-ray